Tywysog Cymru a Duges Cernyw
Adolygiad Blynyddol 2006

Diben yr Adolygiad Blynyddol yma yw cynnig golwg cyffredinol o weithgareddau swyddogol ac elusennol Tywysog Cymru a Duges Cernyw. Mae hefyd yn cynnig gwybodaeth am eu hincwm a'u gwariant swyddogol ar gyfer y flwyddyn hyd at 31 Mawrth 2006.

Mae'r Adolygiad yn disgrifio rôl a gweithgareddau Tywysog Cymru sydd â thair prif elfen: cyflawni dyletswyddau brenhinol er mwyn cefnogi'r Frenhines, gweithio fel entrepreneur elusennol, a hybu ac amddiffyn traddodiadau, rhinweddau a rhagoriaeth y genedl.

CYNNWYS

01 | 09 **CYFLWYNIAD**
02 | 03 Crynodeb
04 | 05 Ymrwymiadau a gweithgareddau
06 | 07 Dugaeth Cernyw
08 | 09 Cyfrifoldebau amgylcheddol a chymdeithasol

10 | 17 **CEFNOGI'R FRENHINES**
12 | 15 Y Deyrnas Unedig a thramor
16 | 17 Y Gwasanaethau Arfog

18 | 35 **ENTREPRENEUR ELUSENNOL**
Dathlu 30 mlynedd The Prince's Trust
20 | 25 £110 miliwn at elusennau
26 | 27 Cyfle a menter
28 | 29 Iechyd
30 | 31 Addysg
32 | 33 Busnes cyfrifol
34 Yr amgylchedd naturiol
35 *Duchy Originals*
36 | 37 Yr amgylchedd adeiledig
38 | 39 Y celfyddydau

40 | 44 **HYBU AC AMDDIFFYN**
40 | 41 Tynnu sylw at rai materion

45 | 53 **INCWM, GWARIANT A STAFF**
46 Cyfrif incwm a gwariant
46 | 47 Incwm ac ariannu
48 | 49 Gwariant
50 | 54 Staff
54 Ymweliadau blynyddol
55 Dadansoddiad o'r costau swyddogol yn ôl categori gwariant

56 | 59 **ATODIAD**
56 | 58 Portffolios Uwch Reolwyr
59 Elusennau'r Tywysog

CRYNODEB

Mae'r Adolygiad Blynyddol yma'n cynnwys y flwyddyn hyd at 31 Mawrth 2006. Gyda'r cyflwyniad yma a dewis o ddigwyddiadau'r flwyddyn, mae pedair prif adran iddo: un yr un ar gyfer tair prif elfen rôl Tywysog Cymru, gyda'r bedwaredd (yn cynnwys yr Atodiad) yn manylu ar ddull ariannu ei weithgareddau a'i swyddfa ef a Duges Cernyw, a disgrifiad o gyfrifoldebau'r staff uwch.

Er nad oes gan Etifedd Yr Orsedd rôl gyfansoddiadol sefydlog, mae Tywysog Cymru, gyda chymorth ei wraig Duges Cernyw, yn ceisio gwneud cymaint â phosib i ddefnyddio'i safle unigryw i wella pethau yn y Deyrnas Unedig ac yn rhyngwladol. Mae ffordd Ei Uchelder Brenhinol o gyflawni hyn yn amrywio dros amser ac yn ôl yr amgylchiadau ond, yn syml, mae'n bosib ei rhannu'n dair rhan.

Cyflawni dyletswyddau brenhinol er mwyn cefnogi'r Frenhines
Mae hyn yn golygu bod y Tywysog yn cefnogi'r Frenhines yn ei rôl fel canolbwynt balchder, undod a theyrngarwch y genedl. Mae'n dod â phobl o bob rhan o gymdeithas at ei gilydd, ac yn cynrychioli sefydlogrwydd a dilyniant, tynnu sylw at gyflawni, a phwysleisio pwysigrwydd gwasanaeth a'r sector gwirfoddol drwy annog a gosod esiampl.

Gweithio fel entrepreneur elusennol
Ers nifer o flynyddoedd, bu'r Tywysog yn gweithio i geisio adnabod angen elusennol ac i sefydlu a hybu elusennau i gwrdd â'r angen yna. Erbyn heddiw, yr enw ar y grŵp craidd o 16 mudiad yw Elusennau'r Tywysog, a'r grŵp yma yw menter elusennol fwyaf y DU ac maen nhw'n cwmpasu nifer o achosion. Bob blwyddyn, mae Ei Uchelder Brenhinol yn helpu i godi, naill ai'n uniongyrchol neu'n anuniongyrchol, dros £100 miliwn i gynorthwyo gwaith ei elusennau. Rhyngddyn nhw, mae'r 16 elusen yn cyflogi dros 1,400 o bobl, ac mae miloedd o wirfoddolwyr yn cynnig cymorth gwerthfawr ychwanegol. Mae'r Tywysog hefyd yn gweithredu fel Llywydd neu Noddwr tua 370 o elusennau eraill.

Hybu ac amddiffyn traddodiadau, rhinweddau a rhagoriaeth y genedl
Mae'r gwaith yn cynnwys cefnogi cymunedau gwledig Prydain, hybu goddefgarwch a dealltwriaeth rhwng gwahanol ffydd a chymunedau, a thynnu sylw at gyflawniadau neu faterion a allai, heb gefnogaeth Tywysog Cymru, gael ychydig iawn o sylw. Yn y cyswllt yma, mae Ei Uchelder Brenhinol yn symbylu trwy hyrwyddo trafod neu newid. I wneud hyn, mae'n ysgrifennu llythyrau at Weinidogion y Llywodraeth a phobl ddylanwadol eraill, ac yn eu cwrdd, yn areithio ac yn ysgrifennu erthyglau. Wrth wneud hyn, mae bob amser yn gofalu osgoi pynciau sy'n perthyn i faes y pleidiau gwleidyddol. Mae'n cyfathrebu â Gweinidogion fel aelod o'r Cyfrin Gyngor ac yn tynnu sylw at faterion y mae pobl yn eu codi yn ystod ei ymweliadau o gwmpas y wlad.

Wrth gyflawni ei waith fel Etifedd yr Orsedd, mae'r Tywysog yn cael cefnogaeth ei wraig, Duges Cernyw, sy'n mynd gyda'i gŵr i lawer o'i ymrwymiadau cyhoeddus. Mae Ei Huchelder Brenhinol hefyd yn mynd ar ei phen ei hun i ymrwymiadau a digwyddiadau, ac mae'n gwneud llawer o waith elusennol fel Noddwr neu Lywydd nifer o elusennau a mudiadau.

INCWM A GWARIANT

Am y flwyddyn hyd at 31 Mawrth	2006 £000oedd	2005 £000oedd
Incwm o Ddugaeth Cernyw	14,067	13,274
Ariannu drwy Grantiau Cymorth ac adrannau'r Llywodraeth	2,073	2,688
Cyfanswm yr incwm a'r ariannu	**16,140**	**15,962**
Gwariant swyddogol	8,660	8,625
Treth	3,296	3,263
Gwariant personol	2,181	2,204
Gwariant cyfalaf (llai dibrisio), ad-daliadau benthyciad a throsglwyddo i gronfeydd wrth gefn	1,867	1,739
Gwarged arian net	**136**	**131**

Mae manylion ar wefan Y Tywysog **www.princeofwales.gov.uk** am ymrwymiadau swyddogol, areithiau, erthyglau a llawer o wybodaeth fywgraffyddol a ffeithiol.

Crynodeb
Er bod ffordd Tywysog Cymru o fynd ati i gyflawni ei ddyletswyddau cyhoeddus yn weddol gyson o'r naill flwyddyn i'r llall, roedd pedair nodwedd arbennig i 2005-06.

Y nodwedd gyntaf oedd presenoldeb Duges Cernyw wrth ochr ei gŵr trwy gydol ei ddau brif ymweliad tramor ac ar nifer o'i ymrwymiadau cyhoeddus gartref, ar ôl eu priodas ar 9 Ebrill 2005. Aeth Ei Huchelder Brenhinol gyda'r Tywysog i gyfanswm o 147 o ymrwymiadau swyddogol yn y DU, a 49 o ymrwymiadau eraill dramor. Yn ystod y flwyddyn, cyflawnodd y Dduges 30 o ymrwymiadau swyddogol ar ei phen ei hun yn y DU, a phedwar dramor.

Yr ail nodwedd oedd newid yn yr hinsawdd - mater y bu'r Tywysog yn tynnu sylw ato ers nifer o flynyddoedd. Yr amgylchedd oedd un o brif themâu ymweliad Eu Huchelderau Brenhinol ag UDA. Traddododd y Tywysog araith bwysig ar newid yn yr hinsawdd i arweinwyr busnesau yn San Ffransisco. Ac wrth gynnig llwncdestun yn ystod cinio yn y Tŷ Gwyn yn Washington DC, fe dynnodd sylw at rôl allweddol America wrth fynd i'r afael â materion sy'n effeithio ar y blaned.

Yn y DU, tynnodd y Tywysog sylw at fygythiad newid yn yr hinsawdd mewn cyfweliad gyda'r BBC a gafodd gryn sylw yn y cyfryngau eraill hefyd. Aeth ati hefyd mewn araith i Sefydliad y Cyfrifyddion Siartredig i annog busnesau i wneud mwy i roi sylw i gynaliadwyedd ac, yn ystod ymweliad â phencadlys Cydffederasiwn Diwydiant Prydain (CBI) yn Llundain, anogodd busnesau i fynd i'r afael ag achosion newid yn yr hinsawdd. Wrth geisio dilyn ei bregeth ei hun, mae Ei Uchelder Brenhinol wedi ymrwymo'i Aelwyd i ddefnyddio ynni'n fwy effeithlon ac i gwtogi ar allyriadau carbon.

Y drydedd nodwedd oedd ymrwymiad y Tywysog i greu perthynas esmwyth rhwng cymunedau o bob ffydd yn y DU a thramor, sef rhywbeth a fu'n un o nodweddion gwaith Ei Uchelder Brenhinol ers nifer o flynyddoedd. Uchafbwyntiau'r flwyddyn yn y cyswllt yma oedd ei ddwy araith yn ystod taith y Gwanwyn: y gyntaf ym Mhrifysgol Al-Azhar yn yr Aifft, a'r ail ym Mhrifysgol Imam Muhammad bin Saud yn Sawdi-Arabia. Y Tywysog yw'r Gorllewinwr cyntaf i siarad yng nghanolfan dysg Islamaidd amlycaf Sawdi-Arabia.

Y bedwaredd nodwedd oedd dathlu pen 30 mlynedd ers sefydlu ymddiriedolaeth y Tywysog, *The Prince's Trust*. Dechreuodd y dathliadau go iawn wrth gynnal digwyddiad y gwobrwyon *Celebrate Success* yn Llundain ym mis Chwefror 2006. Penllanw'r dathlu oedd cyngerdd yn Nhŵr Llundain ddiwedd mis Mai yng nghwmni Tywysog Cymru, y Dduges, Tywysog William a Thywysog Harry. Cafodd y cyngerdd ei ddarlledu'n fyw ar deledu'r ITV gan helpu i godi £3 miliwn i'r ymddiriedolaeth, a hwn oedd y digwyddiad codi arian mwyaf llwyddiannus yn hanes yr elusen.

Ymrwymiadau a gweithgareddau

Yn 2005-06, cyflawnodd Tywysog Cymru gyfanswm o 642 o ymrwymiadau swyddogol, a 81 o'r rheini dramor. Cyflawnodd Duges Cernyw 230 o ymrwymiadau, a 53 o'r rheini dramor. Mae'r digwyddiadau a'r gweithgareddau sy'n dilyn yn rhoi darlun o hyd a lled gwaith Eu Huchelderau Brenhinol yn ystod y flwyddyn.

Duges Cernyw'n agor canolfan Epidemioleg yn Ysbyty Cyffredinol Southampton
Ym mis Mai 2005, cyflawnodd Ei Huchelder Brenhinol ei hymrwymiad brenhinol cyntaf ar ei phen ei hun pan aeth i Ysbyty Cyffredinol Southampton yn rhinwedd ei rôl fel Llywydd y Gymdeithas Osteoporosis Genedlaethol. Aeth ati i agor yn swyddogol Ganolfan Adnoddau Epidemioleg y Cyngor Ymchwil Meddygol.

Graddio Tywysog William o Brifysgol St Andrews
Ym mis Mehefin 2005, aeth y Tywysog a'r Dduges gyda'r Frenhines a Dug Caeredin i Fife i weld Tywysog William yn graddio o Brifysgol St Andrews gyda gradd MA Anrhydedd ar lefel 2:1 mewn Daearyddiaeth. Ar ôl astudio am bedair blynedd, dywedodd y Tywysog, sy'n 23 oed, fod gadael St Andrews yn ei wneud yn drist. Aeth ati i ddiolch yn gyhoeddus i'w gyd-fyfyrwyr ac i drigolion y dref yn Fife am helpu i wneud ei gyfnod yn y Brifysgol yn un hapus iawn.

Mynd i achlysuron coffáu 60 mlynedd ers Dydd VE/VJ
Ym mis Gorffennaf 2005, aeth Tywysog Cymru, Duges Cernyw a Thywysog Harry gyda'r Frenhines a Dug Caeredin i'r achlysur cenedlaethol ar Barêd Y Marchlu a oedd yn coffáu diwedd yr Ail Ryfel Byd. Penllanw wythnos o ddigwyddiadau oedd y diwrnod yma i goffáu 60 mlynedd ers diwedd yr Ail Ryfel Byd.

Ymweliad â Washington DC i gael cinio ganol dydd a chinio nos yn y Tŷ Gwyn gydag Arlywydd a Mrs Bush
Ym mis Tachwedd 2005 fel rhan o daith yr hydref i UDA, cafodd y Tywysog a'r Dduges ginio ganol dydd preifat yn y Tŷ Gwyn gyda'r Arlywydd ac aelodau eraill o'i deulu, cyn mynd gyda Mrs Bush i ymweld ag ysgol leol. Yn hwyrach yr un diwrnod, aeth Eu Huchelderau Brenhinol i ginio ffurfiol yn y Tŷ Gwyn lle y talodd yr Arlywydd deyrnged i "ysbryd haelionus ac arweinyddiaeth gadarn" y Tywysog.

Ymweliad â Chlwb Pêl-droed Lerpwl er mwyn anrhydeddu *The Prince's Trust*

Ym mis Tachwedd 2005, aeth Eu Huchelderau Brenhinol i Anfield, cartref Clwb Pêl-droed Lerpwl, i anrhydeddu'r 10,000fed unigolyn i gymryd rhan ym Menter Bêl-droed *The Prince's Trust*. Mae'r project y mae'r Prif Gynghrair, y Sefydliad Pêl-droed a Chymdeithas y Pêl-droedwyr Proffesiynol yn ei gefnogi'n defnyddio poblogrwydd y gêm i symbylu pobl ifanc mewn trafferthion i'w helpu i roi trefn ar eu bywydau.

Ymweliad ag estyniad trefol yn Upton, Sir Northampton

Ym mis Ionawr 2006, aeth y Tywysog i Upton, estyniad trefol o safon ar gyrion tref Northampton a gafodd ei adeiladu fel cymuned gynaliadwy i helpu i gwrdd â'r angen cyffredinol am dai fforddiadwy. Aeth sefydliad y Tywysog er yr Amgylchedd Adeiledig (*The Prince's Foundation for the Built Environment*) ati i ymgynghori â chymunedau'r ardal wrth greu'r cynllun gorau ar gyfer Upton. Yn ystod ei ymweliad, cafodd y Tywysog gyfle i gwrdd â sawl teulu sy'n elwa ar y gwaith yna.

Agoriad y Senedd ym Mae Caerdydd

Ar Ddydd Gŵyl Dewi 2006, aeth y Tywysog a'r Dduges gyda'r Frenhines a Dug Caeredin i Gymru, lle'r aeth y Frenhines ati i agor y Senedd, cartref ysblennydd newydd y Cynulliad ym Mae Caerdydd.

Tywysog Cymru'n areithio ynglŷn â'r berthynas rhwng pobl o wahanol ffydd ym Mhrifysgol Al-Azhar yng Nghairo

Ym mis Mawrth 2006, ar ddechrau ymweliad Eu Huchelderau Brenhinol â'r Aifft ac wrth annerch 800 o ysgolheigion Islamaidd ym Mhrifysgol Al-Azhar, galwodd y Tywysog yn daer ar i bobl tair prif ffydd Abraham: Cristnogaeth, Islam ac Iddewiaeth, ddod i ddeall ei gilydd yn well. Ar ôl ei araith, dyfarnodd y Brifysgol ddoethuriaeth er anrhydedd i'w Uchelder Brenhinol am ei waith ar greu dealltwriaeth rhwng pobl o wahanol ffydd. Hon oedd y ddoethuriaeth er anrhydedd gyntaf i gael ei dyfarnu i un nad yw'n Fwslim.

DUGAETH CERNYW

Stad breifat yw Dugaeth Cernyw sy'n ariannu gweithgarwch cyhoeddus, elusennol a phreifat Tywysog Cymru a'i deulu. Mae'r stad yn cynnwys tua 54,760 hectar o dir ar draws 20 sir, y rhan fwyaf yn Ne-orllewin Lloegr. Mae'n cynnwys tir ffermio, tir preswylio a daliadau o eiddo masnachol, yn ogystal â phortffolio buddsoddi.

Cafodd stad y Ddugaeth ei chreu yn 1337 gan Edward III ar gyfer Tywysog Edward, ei fab. Prif bwrpas y Ddugaeth bob amser oedd gweithredu fel incwm i Dywysog Cymru fel Etifedd yr Orsedd. Fel Dug presennol Cernyw, mae Tywysog Cymru'n ymwneud llawer â rhedeg y Ddugaeth, ac mae'n gofalu'n arbennig mai sylfaen gwaith rheoli'r Ddugaeth yw arferion gorau o ran yr amgylchedd ac amaethyddiaeth, datblygu cynaliadwy, a gweithio trwy bartneriaethau â thenantiaid a chymunedau lleol. Dangosodd y Tywysog, trwy'r Ddugaeth a'i gwmni bwyd elusennol *Duchy Originals*, nad yw meddwl am y tymor hir a chadw a chynnal cymunedau'n anghyson ag ennill elw ariannol da.

Mae'r hyn mae Dugaeth Cernyw wedi'i gyflawni'n ariannol yn tystio i hyn. Ers i Dywysog Cymru ymgymryd â gwaith ei rheoli ar ei ben-blwydd yn 21 yn 1969, bu twf yr asedau cyfalaf – nad yw'r Tywysog yn cael mynd atyn nhw – yn sylweddol. Bu'r twf yn llawer mwy na'r cynnydd yn incwm Ei Uchelder Brenhinol o'r stad. Mae'r Tywysog yn dewis defnyddio ymhell dros hanner yr incwm (ar ôl talu trethi) o Ddugaeth Cernyw i ddatblygu a symud ei waith cyhoeddus ac elusennol yn ei flaen. Yn 2005-06, cynyddodd yr incwm o'r Ddugaeth 6% i £14.06 miliwn. Effaith adolygiadau o renti eiddo masnachol a chynnydd mewn incwm buddsoddi sy'n bennaf gyfrifol am gynnydd yr incwm.

Er mwyn gofalu bod yr incwm yn parhau i fod ar gael i'w drosglwyddo i'r cenedlaethau nesaf, nid oes hawl gan Ddug Cernyw i fynd at gyfalaf y Ddugaeth. Ystyr hyn yw nad yw Tywysog Cymru'n cael unrhyw elw a ddaw o werthu asedau cyfalaf, ond fod yr elw'n cael ei fuddsoddi eto yn y Ddugaeth. Ar ben hynny, er mwyn gofalu bod gwaith rheoli'r Ddugaeth yn canolbwyntio digon ar amddiffyn a gwella ei hasedau cyfalaf, cafodd deddfau eu cyflwyno yn y bedwaredd ganrif ar bymtheg sy'n ei gwneud hi'n ofynnol i'r Ddugaeth gael ei rhedeg fel menter fasnachol. Byddai'r Trysorlys hefyd yn gweithredu fel math o ymddiriedolwr a fyddai'n amddiffyn buddiannau Dugiaid y dyfodol. Prif ddull y Trysorlys o wneud hyn yw cymeradwyo pob achos o brynu a gwerthu eiddo cyfalaf sy'n werth £200,000 neu fwy. Mae'r Senedd yn cael gweld cyfrifon y Ddugaeth bob blwyddyn er mwyn gofalu bod y Trysorlys yn cyflawni ei ddyletswyddau yn y cyswllt yma. Cadarnhaodd y Trysorlys sylfaen y Ddugaeth eto eleni gan ymateb i bwyntiau a gafodd eu codi gan y Pwyllgor Cyfrifon Cyhoeddus. Mae ymatebion y Trysorlys, Dugaeth Cernyw a Dugaeth Lancastr (y stad sy'n cael ei dal mewn ymddiriedolaeth ar gyfer y Brenin neu'r Frenhines) i argymhellion y Pwyllgor Cyfrifon Cyhoeddus i'w gweld ar y rhyngrwyd ar www.official-documents.co.uk.

Mae Tywysog Cymru a Duges Cernyw'n ymboeni llawer am y Ddugaeth ac am y bobl sy'n byw ar y stad. Un o uchafbwyntiau'r flwyddyn oedd eu hymweliad cyntaf ers eu priodas â Dyfnaint, Cernyw ac Ynysoedd Sili ym mis Mai 2005.

Mae Tywysog Cymru'n ymwneud llawer â gwaith rhedeg y Ddugaeth, ac mae'n gofalu'n arbennig mai sylfaen gwaith rheoli'r Ddugaeth yw arferion gorau o ran yr amgylchedd ac amaethyddiaeth, datblygu cynaliadwy, a gweithio trwy bartneriaethau â thenantiaid a chymunedau lleol.

RHEOLI FFORESTYDD

Fel rhan o'r tir mae Dugaeth Cernyw'n ei ddal, mae'n rheoli tua 1,700 hectar o goetir, llawer ohono'n dyddio'n ôl sawl canrif. Wrth reoli fforestydd, prif nod y Ddugaeth yw dibynnu lle bynnag y bo hynny'n bosib ar natur i greu coetiroedd amrywiol a chynaliadwy. Nid yn unig y mae'r coetiroedd yma'n cynnig coed gwerthfawr ac yn cynnal cyfoeth o fywyd gwyllt, ond maen nhw hefyd yn amgylcheddau deniadol ar gyfer y cyhoedd.

Mae'r coed o'r coetiroedd naill ai'n cael ei werthu i amryw o wahanol farchnadoedd neu'n cael ei ddefnyddio'n gyffredinol ar stad y Ddugaeth. Er enghraifft, mae coed ynn o stad Henffordd yn mynd i wneud math newydd *Duchy Originals* o ddodrefn ac offer garddio, ac mae'r sglodion pren yn cael eu defnyddio wrth fygu rhai o fwydydd y cwmni. Mae Tywysog Cymru o blaid rheoli coetiroedd mewn ffordd gynaliadwy, ac mae'n annog eraill i wneud hynny hefyd. Mae rhwng 25,000 a 30,000 o goed yn cael eu hailblannu bob blwyddyn. Mae Cyngor Stiwardiaeth Fforestydd (*Forest Stewardship Council*) yn ardystio bron pob un o goetiroedd y Ddugaeth sy'n cael ei drin.

Mae Eu Huchelderau Brenhinol wedi'u cysylltu â nifer o elusennau yng Nghernyw a mudiadau eraill yn y De-orllewin. Cefnogi'r mentrau yma a busnesau a chymunedau'r ardal oedd prif amcan yr ymweliad.

Dan arweiniad Ei Uchelder Brenhinol, gwelodd y Ddugaeth ers tro byd werth a manteision trawsnewid adeiladau segur yn llefydd gweithio a chartrefi. Ym mis Gorffennaf 2006, aeth y Tywysog i Sir Henffordd i weld y set gyntaf o dai ac unedau gweithio sydd newydd gael ei chwblhau. Bu'r adeiladau, a gafodd eu prynu gan y Ddugaeth yn 2000 fel rhan o Stad Harewood End, yn wag neu'n segur am dros 25 mlynedd. Wrth i'r Ddugaeth gwblhau rhannau nesaf y project adfywio yn Harewood End, bydd yn parhau i greu swyddi a chartrefi yn yr ardal.

Ym mis Chwefror 2006, cyflwynodd y Tywysog ei Wobrwyon *Habitat* i denantiaid fferm y Ddugaeth. Sefydlodd Ei Uchelder Brenhinol y gwobrwyon 10 mlynedd yn ôl er mwyn cydnabod arferion rheoli a hwsmona a gafodd eu mabwysiadu am eu bod nhw'n ffafrio'r amgylchedd naturiol, heb beryglu daliadau hwsmona da a sefyllfa ariannol gadarn.

Mae'r Ddugaeth yn mynd ati i annog ei thenantiaid i warchod yr un pryd â ffermio'n fasnachol. Mae'n gwneud hyn trwy gynnig gwybodaeth am arferion gorau o ran gwarchod yr amgylchedd, trwy annog y cyfraddau uchaf o fioamrywiaeth, a thrwy wneud pobl yn ymwybodol o egwyddorion ffermio organig a phosibiliadau cynlluniau amaeth-amgylcheddol eraill. Mae'r stad hefyd yn gweithio fel partneriaid â nifer o gyrff amgylcheddol eraill fel Grŵp Cynghori ar Ffermio a Bywyd Gwyllt (*Farming and Wildlife Advisory Group*), Fforwm ar gyfer y Dyfodol (*Forum for the Future*), Cymdeithas y Pridd (*Soil Association*) ac *English Nature*. Mae rhagor o wybodaeth am Ddugaeth Cernyw ar www.duchyofcornwall.org.

CYFRIFOLDEBAU AMGYLCHEDDOL A CHYMDEITHASOL

Y Tywysog a'r Dduges yn plannu coeden ar Stad Highgrove.

Bu Tywysog Cymru'n tynnu sylw at faterion yr amgylchedd ers llawer o flynyddoedd. Yn ystod 2005-06, ymdrechodd Ei Uchelder Brenhinol yn ddyfal trwy areithio, gwneud cyfweliadau yn y cyfryngau, a chwrdd ag arweinwyr busnesau er mwyn tynnu sylw at bryderon mwy a mwy o bobl am yr amgylchedd ac i annog cwmnïau ac unigolion i leihau effeithiau niweidiol eu gweithgareddau ar y byd naturiol.

Wrth annerch Sefydliad y Cyfrifyddion Siartredig ym mis Mai 2005, galwodd y Tywysog ar gwmnïau i roi sylw i gynaliadwyedd wrth arwain eu busnesau, gan ystyried effeithiau eu gweithgarwch masnachol ar yr amgylchedd. Dywedodd: "Awgrymaf fel isafswm fod angen twf arnon ni heb golli'r 'cyfalaf naturiol' yr ydyn ni i gyd yn dibynnu arno. Fel sy'n digwydd gyda chyfalaf ariannol, mae angen i ni wario'n ddoeth wrth wario cyfalaf naturiol. Rhaid i ni fynd ati i'w ailgyflenwi er ein lles ni'n hunain ac er lles ein plant a'n hwyrion. Mae hynny'n golygu derbyn bod y fath beth â therfyn ar adnoddau naturiol mewn byd lle maen nhw'n gyfyngedig."

Mae Tywysog Cymru'n ymdrechu i ddilyn ei bregeth ei hun, a bu modd cyflawni llawer yn y blynyddoedd diweddar wrth fynd ati i leihau effaith gweithgarwch ei Aelwyd ar yr amgylchedd. Mae mynd ati i ddilyn arferion sy'n ffafrio'r amgylchedd, fel ailgylchu ac arbed ynni, bellach yn rhan o fywydau bob-dydd ei staff. Ac maen nhw'n defnyddio dulliau mwy effeithlon o deithio (fel gyrru ceir sy'n defnyddio ynni'n effeithlon neu geir 'hybrid') mor aml â phosib.

Mae system wresogi sy'n defnyddio sglodion coed yn cael ei gosod yn Highgrove (ac mae cynlluniau ar y gweill i osod yr un math o system yn Birkhall, cartref Eu Huchelderau Brenhinol yn yr Alban). Mae dŵr yn cael ei ailgylchu yn Highgrove trwy system garthffosiaeth naturiol, a phaneli gwres solar sy'n gwresogi'r llaethdy.

Yn ogystal â gwella effeithlonrwydd sy'n arwain at gwtogi ar allyriadau, aeth y Tywysog ati ym mis Ebrill 2005 i wneud rhywfaint o iawn am ei allyriadau carbon. Mae'n gwneud hynny trwy fuddsoddi, trwy asiantaeth arbenigol, mewn projectau ynni cynaliadwy a mentrau defnyddio ynni'n effeithlon, yn y wlad yma a thramor fel ei gilydd. Mantais arall yw bod y buddsoddi yma'n cynorthwyo projectau ym maes cynaliadwyedd na fyddai, fel arall, yn cael eu hariannu efallai. Wedi dweud hynny, bydd defnyddio ynni'n effeithlon a chwtogi ar allyriadau bob amser yn parhau'n flaenoriaethau.

Yn y cyswllt yma, aeth y Tywysog ati yn ystod hydref 2005 i gomisiynu adroddiad i fesur 'ôl-troed carbon' ei Aelwyd gyfan, yn cynnwys y tri chartref yn Clarence House, Highgrove a Birkhall. Roedd yr adroddiad yn cynnwys adolygiad llawn o ddefnydd yr Aelwyd o drydan, arferion teithio'r staff wrth deithio i'w gwaith ac wrth wneud teithiau eraill mewn ceir, trenau ac awyrennau, yn ogystal â theithiau personol Eu Huchelderau Brenhinol. (Awydd y Tywysog ei hun i gwtogi ar allyriadau carbon wrth iddo deithio a ysgogodd ei benderfyniad yn 2005 i roi'r gorau i chwarae polo, gan fod prinder amser yn aml yn golygu y byddai'n rhaid i'w Uchelder Brenhinol ddefnyddio hofrennydd i deithio i gemau ac adref wedyn.)

UWCHBEN
Highgrove House
Trwy gwrteisi Andrew Lawson.

Aeth y Tywysog ati i gomisiynu adroddiad i fesur ‘ôl-troed carbon’ ei Aelwyd gyfan, yn cynnwys y tri chartref yn Clarence House, Highgrove a Birkhall.

Tynnodd yr adroddiad sylw at fannau lle y byddai modd cwtogi rhagor ar allyriadau carbon deuocsid. Ar ôl iddo gael ei sefydlu, bydd Ôl-troed Carbon 2005 yn gweithredu fel ‘llinell sylfaen’ ar gyfer mesur eco-effeithlonrwydd yn y dyfodol.

Un arall o bryderon Ei Uchelder Brenhinol yw prinder dŵr, ac mae wedi gofyn i archwiliad dŵr gael ei wneud ym mhob un o’r tri chartref. Lle bynnag y bo hynny’n ymarferol, mae ‘hippos’ – briciau cwtogi ar ddŵr – eisoes wedi cael eu gosod mewn tai bach, a bydd mesurau eraill yn cael eu rhoi ar waith ar ôl yr archwiliad.

Er mwyn gofalu bod modd mesur ymdrechion yr Aelwyd i leihau ei heffaith amgylcheddol, a bod yr ymdrechion hynny’n parhau, y bwriad yw cyflwyno system reoli amgylcheddol. Ei nod yw defnyddio adnoddau’n fwy effeithlon a dangos sut mae meysydd penodol, fel y defnydd o ddŵr a phapur ac effeithlonrwydd ynni, wedi newid o’r naill flwyddyn i’r llall.

Bydd arferion staff wrth deithio i’w gwaith ac i lefydd eraill, ac arferion teithio’u Huchelderau Brenhinol hefyd, yn cael sylw arbennig. Bydd rhagor o waith adolygu’n cael ei wneud ar y ddau, a’r bwriad hefyd yw ystyried cyflwyno cynllun teithio ‘gwyrdd’, yn cynnwys cynllun ‘beicio i’r gwaith’. Mae’r Aelwyd eisoes yn defnyddio cwmni tacsis ‘gwyrdd’ yn Llundain.

Mae’r Aelwyd a chartrefi’r Tywysog hefyd yn rhan weithgar o’r cymunedau o’u cwmpas. Mae Clarence House ar agor i’r cyhoedd, ac mae grwpiau o blant ysgol a phobl ifanc yn cael eu gwahodd i’r tŷ bob blwyddyn i weld ei ddulliau gweithio. Mae gardd Highgrove ar agor i ymwelwyr rhwng mis Ebrill a mis Hydref.

Mae’r Tywysog yn defnyddio Home Farm, Highgrove, fel ardal gadwraeth ar gyfer rhywogaethau mewn perygl. Mae Cymdeithas y Pridd yn ei defnyddio fel fferm arddangos ar gyfer dangos pa mor effeithiol yw ffermio organig. Yn ôl Patrick Holden, Cyfarwyddwr Cymdeithas y Pridd y mae’r Tywysog yn Noddwr iddi: “Cael mynediad i fferm a gerddi Highgrove oedd yr un dylanwad cryfaf a berswadiodd y rheini sy’n creu polisïau, cyfathrebwyr y cyfryngau, perchnogion tir a chynrychiolwyr y diwydiant bwyd fod twf yn bosib mewn bwyd a ffermio organig.”

Er 1990, mae Tywysog Cymru wedi’i gwneud hi’n ofynnol i Ddeiliaid ei Warant gwrdd â meini prawf amgylcheddol penodol. Mae targedau addas yn cael eu gosod nawr i’r sawl sy’n dal Gwarant, fel bod modd asesu wrth wneud adolygiadau cyfnodol o’u Gwarantau a yw eu heffaith ar yr amgylchedd wedi lleihau.